

AGRI-ENVIRONMENTAL PROGRAM - EXPERIENCES AND OPINIONS OF FARMERS

Summary

The article presents the opinions of farmers in the county Radomsko in the Łódź region of the agri-environmental program and the changes that must be made in the future.

Key words: environmental agriculture program, environmental protection rural areas

PROGRAM ROLNOŚRODOWISKOWY - DOŚWIADCZENIA I OPINIE ROLNIKÓW

Streszczenie

Artykuł prezentuje opinie producentów rolnych prowadzących gospodarstwa na terenie powiatu radomszczańskiego w województwie łódzkim na temat programu rolnośrodowiskowego będącego działaniem osi 2: Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. Autorzy na podstawie informacji uzyskanych od rolników proponują ramowe kierunki zmian w konstrukcji programu rolnośrodowiskowego w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2008-2020.

Słowa kluczowe: program rolnośrodowiskowy, ochrona środowiska, obszary wiejskie

1. Wstęp

Program rolnośrodowiskowy jest narzędziem Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej (UE) realizowanym w ramach Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) we wszystkich państwach Wspólnoty. Jest to instrument obligatoryjny, który musi być wdrażany przez każdy kraj członkowski UE [4], przy czym jego charakter dla producentów rolnych jest dobrowolny – oznacza to, że poszczególne państwa muszą opracować programy rozwoju obszarów wiejskich, w których będą zaproponowane działania prośrodowiskowe, ale rolnicy nie mają obowiązku ich wdrażania.

Celem programów rolnośrodowiskowych niezależnie od państwa członkowskiego Wspólnoty, w którym są one wdrażane, jest poprawa środowiska przyrodniczego obszarów wiejskich, która odbywa się poprzez zachowanie cennych siedlisk roślin i zwierząt, a także promowanie zrównoważonego systemu gospodarowania w rolnictwie (rolnictwo zrównoważone i ekologiczne oraz utrzymywanie ekstensywnych trwałych użytków zielonych) oraz ochronę gleb i wód i utrzymywanie stref buforowych [6]. Ich wprowadzenie przez Unię Europejską było odpowiedzią na rosnące tempo zmniejszania się różnorodności biologicznej, postępującą degradację gleb powodowaną m.in. przez zwiększającą się chemizację rolnictwa, a także intensyfikację i koncentrację produkcji rolniczej.

Programy rolnośrodowiskowe poszczególnych państw Wspólnoty różnią się od siebie strukturą, liczbą pakietów, możliwościami ich łączenia oraz środkami zabezpieczonymi na ich właściwą realizację - wynika to z faktu, iż w UE nie ma jednolitych zasad opracowywania programów rolnośrodowiskowych.

W Polsce są one wdrażane od 2004 roku. Program rolnośrodowiskowy realizowany w latach 2004-2006 zawierał 7 pakietów rolnośrodowiskowych obejmujących 40 wariantów, natomiast w okresie programowania obejmującym lata 2007-2013 jest 9 pakietów i 49 wariantów [1, 7]. Nie zmie-

niło się w obu okresach pięć pakietów: rolnictwo zrównoważone, rolnictwo ekologiczne, ochrona gleb i wód, strefy buforowe oraz ochrona lokalnych ras zwierząt gospodarskich [5]. Nowopowstałe pakiety to: ekstensywne trwałe użytki zielone (utrzymanie łąk ekstensywnych + utrzymanie pastwisk ekstensywnych) ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000, ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000 i zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie.

Przyjmuje się, że działaniem pt. program rolnośrodowiskowy jest obecnie najskuteczniejszym i najpowszechniejszym narzędziem ochrony środowiska przyrodniczego obszarów wiejskich Polski i Europy.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie rozkładu przestrzennego zainteresowania i wykorzystania środków pieniężnych w ramach działania program rolnośrodowiskowy przez producentów rolnych prowadzących gospodarstwa w powiecie radomszczańskim województwa łódzkiego. Zaprezentowano opinie producentów rolnych co do barier wdrażania programu rolnośrodowiskowego oraz korzyści wynikających z realizacji pakietów prośrodowiskowych.

2. Metodyka badań

Badania zostały przeprowadzone w 2013 roku metodą wywiadu kierowanego przy użyciu kwestionariusza wywiadu. Grupę badawczą stanowiło 220 rolników (w każdej z 11 gmin wiejskich powiatu przeprowadzono po 20 kwestionariuszy wywiadu) prowadzących gospodarstwa zlokalizowane na terenie powiatu radomszczańskiego województwa łódzkiego. Podczas gromadzenia materiału badawczego posłużono się także metodą systemowej analizy informacji ukierunkowanej na analizę źródeł wtórnych [2], w tym opracowań dotyczących programu rolnośrodowiskowego realizowanego na terenie województwa i kraju oraz Wykazu beneficjentów działania Program rolnośrodowiskowy za lata 2004-2011 - udostępnionego przez Agencję Restruktu-

ryzacji i Modernizacji Rolnictwa w Warszawie.

Materiał badawczy opracowano za pomocą analizy ekonomicznej poziomej i porównawczej wg Kopcia [3].

Do badań w sposób celowy wybrano gospodarstwa rolne zlokalizowane na terenie powiatu radomszczańskiego w województwie łódzkim, gdyż dotychczas nie prowadzono na tym terenie analiz dotyczących wykorzystania pomocy w ramach osi 2 Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, a także badań pozwalających na określenie typologii tutejszych producentów w odniesieniu do działania *program rolnośrodowiskowy*.

Dobór obiektów badań miał charakter warstwowo-losowy, w którym kryterium stanowiło prowadzenie gospodarstwa rolnego o powierzchni przekraczającej 5 hektarów fizycznych.

3. Wyniki badań

Powiat radomszczański jest najbardziej wysuniętym na południe regionem województwa łódzkiego zajmującym powierzchnię 144261 ha, na której, w 11 gminach wiejskich, 2 miejsko-wiejskich i jednej miejskiej, żyje 117266 mieszkańców. Łącznie na terenie powiatu funkcjonuje 15671 gospodarstw, wśród których 3930 nie przekracza powierzchni jednego hektara (tab. 1).

Tab. 1. Struktura agrarna gospodarstw rolnych z terenu powiatu radomszczańskiego (woj. łódzkie)

Table 1. The agrarian structure of farms in the county Radomsko (Łódź province)

Grupa obszarowa [ha] Area group [ha]	Liczba gospodarstw Number of farms	[%]
< 1	3930	25,1
1 - 5	6533	41,7
5 - 10	3445	22,0
10 - 15	1057	6,7
15 - 30	557	3,5
> 30	149	1,0
Razem / Total	15671	100,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Source: Own calculations based on data of Główny Urząd Statystyczny

W strukturze obszarowej dominują gospodarstwa z przedziału od 1 do 5 hektarów (41,7%), które łącznie

z gospodarstwami nieprzekraczającymi powierzchni 1 hektara stanowią 66,8%. Wyniki badań kwestionariuszowych przedstawione w dalszej części artykułu reprezentują gospodarstwa z grup obszarowych powyżej 5 hektarów fizycznych, które w strukturze agrarnej radomszczańskich gospodarstw stanowią 33,2%. Przebadane 220 gospodarstw stanowi 4,2% badanej populacji tworzonej przez 5208 gospodarstwa.

Powierzchnia gruntów ogółem w radomszczańskich gospodarstwach wynosi 88764 ha - stanowi to 6,8% gruntów całego województwa łódzkiego, natomiast użytki rolne UR obejmują 77376 ha, tj. 6,7% UR województwa. Średnia powierzchnia gospodarstwa w powiecie radomszczańskim to 5,7 ha, zaś w całym województwie wynosi ona 7,52 ha i jest mniejsza od średniej krajowej osiągającej wartość 10,38 ha.

Radomszczańscy producenci rolni w ramach *programu rolnośrodowiskowego* realizowanego w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006, którego wdrażanie zakończyło się w roku 2011 (rolnicy składający wnioski w ostatnim naborze roku 2006 rozpoczęli wdrażanie instrumentu w roku 2007, a w związku z tym, że jest to zobowiązanie pięcioletnie to okres jego zakończenia upłynął w roku 2011) prowadzili 2729 pakietów rolnośrodowiskowych. Łączna kwota wypłaconych premii rolnośrodowiskowych wyniosła 11488453,67 zł, co w przeliczeniu na jeden wniosek daje kwotę 4209,77 zł (tab. 2).

Na terenie gospodarstw powiatu radomszczańskiego realizowano w latach 2004-2011 tylko trzy pakiety: *Rolnictwo ekologiczne*, które w strukturze realizowanych pakietów stanowi 5,20%, *Ochrona gleb i wód* (94,5%) oraz *Ochrona lokalnych ras zwierząt gospodarskich* (0,3%).

W drugiej edycji Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 rolnicy realizowali 1085 pakietów rolnośrodowiskowych, a środki przyznane z tego tytułu dla gospodarstw wyniosły 2881735,54 zł (tab. 2).

W strukturze realizowanych w latach 2007-2013 pakietów dominuje, tak jak w całym kraju, pakiet 8. *Ochrona gleb i wód*, który realizowany jest przez 33,2% rolników uczestniczących we wdrażaniu programu rolnośrodowiskowego. Drugim w kolejności realizowania był pakiet *Ekstensywne trwałe użytki zielone* (31,6%), a trzecim *Rolnictwo ekologiczne* (31,5%).

W latach 2004-2013 radomszczańscy producenci rolni realizowali łącznie 3814 pakietów rolnośrodowiskowych,

Tab. 2. Realizacja programu rolnośrodowiskowego przez radomszczańskich producentów rolnych w latach 2004-2011 (PROW 2004-2006)

Table 2. The implementation of agri-environmental program for agricultural producers in the county Radomsko 2004-2011 (PROW 2004-2006)

Kod pakietu Package code	Liczba realizowanych pakietów Number of packages	%	Ranking	Kwota przyznanych płatności [zł] The amount allocated to payment [PLN]	%	Kwota na 1 wniosek [zł] The amount for one application [PLN]
S02 R. ekologiczne	142	5,2	2	2245409,9	19,5	15812,74
K01 Ochrona gleb i wód	2578	94,5	1	9208203,77	80,1	3571,84
G01 Ochrona lokalnych ras zwierząt	9	0,3	3	34840,00	0,4	3167,27
Razem / Total	2729	100	-	11488453,67	100	4209,77

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ARiMR

Source: Own calculations based on data of Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa

Tab. 3. Realizacja programu rolnośrodowiskowego przez radomszczańskich producentów rolnych w latach 2007-2013 (PROW 2007-2013)

Table 3. The implementation of agri-environmental program for agricultural producers in the county Radomsko 2007-2013 (PROW 2007-2013)

Nazwa pakietu Package Name	Liczba realizowanych pakietów Number of packages	%	Kwota przyznanych płatności [zł] The amount allocated to payment [PLN]
Rolnictwo zrównoważone	14	1,3	241886,92
Rolnictwo ekologiczne	342	31,5	1695467,80
Ekstensywne i trwałe użytki zielone	343	31,6	710877,42
Ochrona... poza N2000	4	0,4	40504,00
Ochrona na... N2000	2	0,2	16275,40
Zachowanie zagrożonych zasobów roślin	9	0,8	7140,00
Zachowanie zagrożonych zasobów zwierząt	11	1,0	81222,00
Ochrona gleb i wód	360	33,2	88362,00
Razem	1085	100	2881735,54

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ARiMR

Source: Own calculations based on data of Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa

spośród których 71,5% wdrażano w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006. Oznacza to, że część gospodarstw realizujących program rolnośrodowiskowy w latach 2004-2006 nie podjęło jego kontynuacji w perspektywie finansowej lat 2007-2013.

W badanych gospodarstwach zlokalizowanych na terenie powiatu radomszczańskiego programy rolnośrodowiskowe wdrażane są średnio na powierzchni 34,3% użytków rolnych, tj. 897,97 ha z 2618 ha będących w użytkowaniu badanych producentów rolnych. W 35% gospodarstwach wdrażano dwa pakiety rolnośrodowiskowe, a 10,0% gospodarstw zdecydowało się na realizację trzech pakietów. Łącznie w 220 analizowanych gospodarstwach powiatu radomszczańskiego realizowano 341 pakietów rolnośrodowiskowych - oznacza to, że jedno gospodarstwo wdrażało średnio 1,55 pakietu.

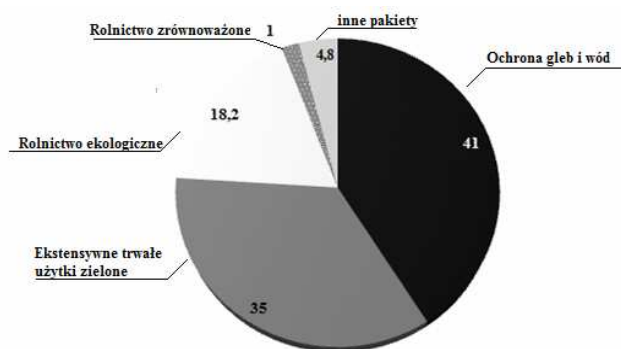
Z możliwości łączenia pakietów skorzystało 121 rolników, spośród których dwa pakiety wdrażało 77, a trzy 44 producentów rolnych. Zarówno w grupie rolników tzw. „dwupakietowych”, jak i „trypakietowych” dominującym było integrowanie ze sobą pakietu 3. *Ekstensywne trwałe użytki zielone* z pakietem 2. *Rolnictwo ekologiczne*. Tego rodzaju połączenie miało miejsce w 53 gospodarstwach realizujących dwa pakiety oraz 29 gospodarstwach z trzema pakietami. 21 gospodarstw z grupy wdrażającej 2 pakiety oraz 13 gospodarstw z grupy wdrażającej 3 pakiety łączyło ze sobą *Strefy buforowe* oraz *rolnictwo zrównoważone*. 3 gospodarstwa z grupy wdrażającej 2 pakiety oraz 2 gospodarstwa z grupy wdrażającej 3 pakiety łączyło ze sobą inne, nie wymienione przedsięwzięcia rolnośrodowiskowe.

W strukturze realizowanych pakietów dominowała *Ochrona gleb i wód* - pakiet 8, który realizowany był przez 41% badanych - 90 gospodarstw (rys. 1).

Na drugim miejscu pod względem atrakcyjności znalazł się pakiet *Ekstensywne trwałe użytki zielone* realizowany przez 35% badanych, a w dalszej kolejności występował pakiet *rolnictwo ekologiczne* wdrażany przez 18,2% rolników udzielających odpowiedzi. 1,0% radomszczańskich producentów rolnych realizowało pakiet *rolnictwo zrównoważone*, a 4,8% badanych realizowało pozostałe pakiety.

Radomszczańscy rolnicy czerpią wiedzę i informację nt. programów rolnośrodowiskowych z różnych źródeł, wśród których najbardziej popularnym jest Powiatowy Zespół Doradców w Radomsku będący jednostką organizacyjną Łódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratoszewi-

cach. Instytucję tę wskazało 61% rolników wdrażających analizowane działanie; na drugim miejscu respondenci wymienili Łódzką Izbę Rolniczą w Łodzi, a konkretnie jej oddział w Radomsku – 14% odpowiedzi. Pracownicy Biura Powiatowego Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa wsparli merytorycznie 18% beneficjentów działania program rolnośrodowiskowy, a 7% rolników informacji w przedmiotowym zakresie dostarczyły media rolnicze oraz prasa rolnicza.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań

Source: Own author's study

Rys. 1. Struktura realizowanych pakietów rolnośrodowiskowych w grupie badanych rolników

Fig. 1. The structure of agri-environmental packages implemented in the studied group of farmers

Ocenę jakości świadczonych usług doradczych na rzecz beneficjentów Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 przez wymienione instytucje zamieszczono w tab. 4.

Zaprezentowane wyniki badań wskazują na fakt, iż rolnicy korzystający ze wsparcia instytucji pracujących na rzecz rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich najwyższą oceniają fachowość i kompleksowość świadczonych usług przez członków i pracowników radomszczańskiego oddziału Łódzkiej Izby Rolniczej. Uzyskanie mniej korzystnych ocen przez pracowników Powiatowego Zespołu Doradców w Radomsku w stosunku do przedstawicieli Łódzkiej Izby Rolniczej wynika z faktu, iż tylko część zatrudnionych tam osób ma uprawnienia doradców rolnośrodowiskowych.

Czynnikiem determinującym podjęcie decyzji o przystąpieniu do działania program rolnośrodowiskowy dla 87% badanych rolników z terenu powiatu radomszczań-

skiego była możliwość uzyskania dodatkowych środków pieniężnych w postaci płatności rolnośrodowiskowych, 6% rolników przystąpiło do działania ze względu na namowy doradców rolnośrodowiskowych i innych rolników, 4% badanych podjęło się wdrażania omawianego działania ze względów prośrodowiskowych, a 3% respondentów motywowało swą decyzję innymi względami.

Producenci rolni za główny czynnik utrudniający wdrażanie programu rolnośrodowiskowego w gospodarstwach zlokalizowanych na terenie powiatu radomszczańskie uznają rozbudowaną administrację, która wymusza na nich realizację wielu niezrozumiałych i nieprzejrzystych w ich przekonaniu obowiązków formalno-prawnych, w tym związanych z przygotowaniem rozbudowanego wniosku rolnośrodowiskowego - odpowiedź taką prezentuje 46% badanych. Na drugim miejscu w grupie utrudnień dotyczących podjęcia realizowania działań prośrodowiskowych producenci umiejscowili ograniczony dostęp do wykwalifikowanej kadry doradczej mającej uprawnienia w obszarze opracowywania planów rolnośrodowiskowych – 24% odpowiedzi. Dla 19% badanych barierą jest zbyt długi, bo pięcioletni okres trwania zobowiązania rolnośrodowiskowego. 11% respondentów wyraża pogląd, iż czynnikiem negatywnie wpływającym na ich decyzję o rozpoczęciu wdrażania pakietów programu rolnośrodowiskowego jest niewłaściwy dobór terminów wykonywania poszczególnych zabiegów pielęgnacyjnych oraz spiętrzenie terminów

agrotechnicznych w poszczególnych pakietach.

W obszarze realizacji poszczególnych pakietów badani zwracają uwagę na utrudnienia w postaci m.in.:

- wymogu corocznego opracowywania planu nawozowego; czynność ta wiąże się z obowiązkiem wykonywania kosztownych analiz chemicznych (Pakiet 1),
- nieprawidłowego skalkulowania stawek płatności w wariantach pakietu *rolnictwo ekologiczne* (zaniżanie kosztów poszczególnych zabiegów i czynności); (Pakiet 2)
- degresywność płatności w odniesieniu do pakietu *ekstensywne trwałe użytki zielone* (Pakiet 3),
- wymogu utrzymania czystości odmianowej a także posiadanie świadectwa oceny laboratoryjnej w przypadku gatunków rejestrowanych (Pakiet 6).

Mnogość wariantów oraz istniejąca możliwość kombinacji w łączeniu ze sobą poszczególnych pakietów rolnośrodowiskowych sprawiają, że istnieje wiele obszarów problemowych, które stanowią dla producentów rolnych utrudnienia we wdrażaniu poszczególnych kombinacji działań rolnośrodowiskowych dostępnych w ramach osi 2 Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. Jednak wszelkie ograniczenia - utrudnienia charakterystyczne dla działania programu rolnośrodowiskowego - nie są w stanie przesłonić korzyści, jakie płyną z tytułu jego realizacji. Potwierdzeniem tej tezy jest deklaracja 98% badanych rolników, iż po raz kolejny będą oni aplikowali o środki z tytułu działań prośrodowiskowych przewidzianych w PROW 2008-2020.

Tab. 4. Przygotowanie merytoryczne pracowników ŁODR, ŁIR i ARiMR

Table 4. Preparation of the personnel of ŁODR, ŁIR and ARiMR

Przygotowanie merytoryczne	ŁODR [%]	ŁIR [%]	ARiMR [%]
Pełne przygotowanie merytoryczne pozwalające na przekazanie kompleksowej wiedzy w tematyce programu rolnośrodowiskowego	42	53	61
Częściowe przygotowanie merytoryczne - konieczność uzupełnienia wiedzy o aspekty praktyczne	44	45	21
Niepełne - wymagające natychmiastowego uzupełnienia	3	1	13
Brak przygotowania merytorycznego i wiedzy w tematyce programu rolnośrodowiskowego	11	1	5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań

Source: Own author's study

4. Wnioski

Na podstawie wyników badań przeprowadzonych w grupie 220 radomszczańskich producentów rolnych można sformułować następujące wnioski:

1. Należy w sposób systemowy zwiększyć dostępność doradców rolnośrodowiskowych dla producentów rolnych przy jednoczesnym podnoszeniu ich kwalifikacji zawodowych, a także wprowadzić mechanizm kontrolny weryfikujący jakość świadczonych usług przez ekspertów Ośrodków Doradztwa Rolniczego i izb rolniczych.
2. Należy zwiększyć liczbę pakietów rolnośrodowiskowych poprzez uszczegółowienie pakietów obowiązujących w PROW 2007-2013 tak, aby uwzględniły one specyfikę terenów, na których są realizowane (regionalizacja). Konieczne jest ponowne skalkulowanie wielkości płatności dla poszczególnych pakietów i wariantów (uwzględniając obowiązujące ceny środków i czynników wytwórczych, na podstawie których ustalane są stawki płatności).
3. Należy rozważyć możliwość zrezygnowania z degresywności w realizacji wybranych pakietów po to, by w większym stopniu służyły one poprawie jakości środowiska przyrodniczego obszarów wiejskich. Im większa po-

wierzchnia wdrażanych pakietów tym korzyści środowiskowe są wyższe.

4. Należy podjąć dyskusję nad zmniejszeniem bądź uelastycznieniem okresu, na jaki rolnik zobowiązuje się wdrażać pakiety rolnośrodowiskowe.

5. Bibliografia

- [1] Brodzińska K.: Kierunki i perspektywy rozwoju programu rolnośrodowiskowego w Polsce po 2013 roku. Woda - Środowisko - Obszary Wiejskie 2009: t. 9, z. 3 (27), 6.
- [2] Kędzior Z.: Badania rynku. Metody zastosowania. PWE, Warszawa, 2005, 35.
- [3] Kopeć B.: Metodyka badań ekonomicznych w gospodarstwach rolnych. Skrypt AR we Wrocławiu, 1983, 269, 283.
- [4] Kucharczyk K., Różańska E.: Programy rolnośrodowiskowe jako instrument WPR dla ochrony środowiska w UE i Polsce. Ochrona Środowiska i Zasobów Naturalnych, 2012, nr 54, 26, 29.
- [5] Łuczka-Bakuła W.: W kierunku rolnictwa zrównoważonego - od programów rolnośrodowiskowych do cross-compliance. Zesz. Nauk. AR Wroc. Rol., 2006, 87, nr 540, 291, 296.
- [6] Mickiewicz A., Wawrzyniak B.M.: Analiza wybranych działań w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich w latach 2007-2013. J. Agribus. Rural Dev., 2009, 2(12), 134.
- [7] Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 (PROW 2007-2013) materiał informacyjno-promocyjny. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2007, 13.